

ВЗАЄМОДІЯ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЯК ГОЛОВНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОСОЮЗОМ

На сучасному етапі розвитку України дедалі гостріше постають питання про необхідність реагування на принципові виклики глобального та технологічного походження — виклики, які або довгий час ігнорувалися, або з приводу яких ще й досі не було зроблено достатньо чітких, дієвих та неоднозначних кроків.

В Україні часто задають собі питання: до якого гео економічного вектору слід схилитися, який — прозахідний або проросійський — шлях слід обрати.

Втім, така постановка питання зумовлює принципові неточності в якості вихідних, аксіоматичних положень.

По-перше, Україна не є тим суб'єктом прийняття рішень, вибір якого створює геополітичні імперативи для інших. «Проголошення» Києвом неминучого майбутнього членства України в ЄС аж ніяк не могло позитивно вплинути на його реальний «європейський статус», особливо якщо взяти до уваги відсутність дієвої стратегії співробітництва, ненаповненість декларацій реальним змістом, низький рівень торгово-економічних, інвестиційних контактів, нерозвинутість коопераційно-технологічних форм взаємодії.

Навіть російський вектор економічної взаємодії та зовнішньої стратегії не є абсолютно гарантованим інтеграційним притулком для України. Всім відомі об'єктивні ускладнення щодо запровадження для України зони вільної торгівлі з Росією. По характеру переговорів та інтеграційних процесів Росії та Білорусі можна побачити, які труднощі можуть виникнути на етапі валютної інтеграції та взаємної адаптації інституційних механізмів. Немає підстав вважати, що подібний інтеграційний шлях для України міг би бути менш «проблемним».

По-друге, далеко не завжди питання стоїть як альтернатива: головна задача інтеграції — оптимізація моделі національної спеціалізації, максимізація обсягів продукції, що випускається, підвищення її якості, покращення умов функціонування соціальної сфери оптимізованої соціально-економічної системи

— часто розв'язується у режимі, нейтральному до вибору географічно-векторного плану.

По-третє, і це головне, потрібні реальні дії, спрямовані на розширення співробітництва і диверсифікацію його форм, і навіть найкращий вибір сам по собі не є гарантією того, що інтеграційні процеси будуть розвиватися у прийнятному режимі. З міжнародної практики відомі і вдалі, і невдалі інтеграційні проекти. Причому, здавалося б, природні об'єктивні передумови можуть виявитися недостатньою гарантією загального успіху у створенні спільних соціально-економічних просторів та систем співробітництва. І, навпаки, культурно-мовні, соціально-економічні розбіжності можуть не завадити інтеграційному успіхові, якщо мають місце достатньо сильні доцентрові тенденції або, умовно кажучи, «конструктивний інтеграційний тиск».

Крім того, ситуація є мінливою і фактор соціально-економічної подібності може розтанути внаслідок структурної деградації, багаторічної депресивності та навіть інтелектуального відставання правлячих еліт, відсутності достатньої здатності суспільства до кращої самоорганізації та здійснення технологічного прориву. Саме так і було в українському випадку, коли початково навіть більш сприятливі, ніж однопорядкові позиції порівняно до країн центрально-східної Європи вже очінуються дедалі більшою кількістю років відставання від них.

Європейський вибір зробили саме ці країни. Вже багато написано, які цьому були причини, і які сприятливі фактори для реалізації даного вибору включилися. Отже, це можна залишити за рамками розгляду, як і питання про те, якими, більш або менш райдужними, є перспективи самого розширеного Євросоюзу саме в даному або навіть ще більшому складі. Малодетермінованим є й питання про те, який геоекономічний, історичний вибір треба зараз і назавжди робити Україні. З точки зору етико-психологічної оцінки було б зухвалим, а з точки зору ментальної — невиваженим казати про те, що нам відомі відповіді на питання, пов'язані із загальноцивілізаційними тенденціями та взагалі перебігом подій у майбутньому. Ми можемо казати лише про раціональний вибір сьогодні, про вироблення стратегії, яка відображає тенденції сьогодення, якими вони уявляються нам. І саме в цьому відношенні умовою розв'язання кардинальних проблем внутрішнього розвитку, необхідною складовою зовнішньої стратегії України постало питання про її ставлення до тих або інших міжнародно-економічних об'єднань та

коопераційних, інтеграційних процесів. Виходячи з цього, особливий інтерес становить оцінка окремих географічних векторів зовнішньоекономічної орієнтації України, з яких європейський є особливо важливим.

Досвід ЄС показує, як інтернаціоналізація, сягнувши певного ступеня своєї вираженості, набуває ознак цілісного господарського комплексу, який має типові риси уособленої національної економіки. Адже з одного боку йдеться про потужний блок країн, який відіграє вагомий роль в системі міжнародного поділу праці, а з іншого — про поступове створення та розширення єдиного ринкового, навіть соціального простору.

Європейська інтеграція не тільки виступає фактором прискорення економічного розвитку країн ЄС, зростання їх значення в міжнародній торгівлі, валютно-фінансових відносинах, але й центром тяжіння геополітичних інтересів багатьох країн.

І можна казати про те, що для України інтеграція в європейський економічний простір є не тільки важливим географічним напрямом розвитку відкритої економіки, але й системовизначальним практичним засобом входження в світове господарство.

Згідно урядових програм розвитку економіки України, в результаті значної диверсифікації міжнародної торгівлі, близько 65—70% її об'єму до 2010 р. буде припадати на країни «далекого зарубіжжя». І відносини з Євросоюзом в цьому контексті розглядаються як базовий вектор геостратегічної реорієнтації.

Слід враховувати й стабільність моделі розвитку країн Європи. Так, за умов зростаючої загрози загострення фінансової кризи, від якої вже особливо постраждала Росія, не кажучи, навіть, про держави Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а також потрясіння в США, відносна стабільність європейських країн може розглядатися як, до певної міри, стабілізуючий фактор через стабільність попиту на український експорт.

Скоріше об'єктивне відставання українського господарського комплексу від економік більш західних європейських країн є підставою для прискореного його ринкового реформування, зокрема у відповідності до методики так званої Білої Книги, де визначалися принципові заходи щодо реформування внутрішнього ринку країн-кандидатів на вступ до ЄС, необхідного узгодження їхніх законодавчих систем тощо.

Безумовною передумовою оптимізації режиму співробітництва України з Євросоюзом є динамізація розвитку вітчизняної економіки, причому йдеться не про динаміку валових показників, а про забезпечення переходу до нової якості виробництва, соціально-економічних репродуктивних систем. За сучасних умов сутність такого розвитку описується в термінах інноваційної парадигми та інформаційного прогресу. Саме наслідуючи інноваційно-інформатизаційній моделі можна забезпечити однопорядковість показників, стану та умов України, порівняно до тих, що мають місце у західній частині континенту, підвищити конкурентні позиції виробників, національну конкурентоспроможність самої держави.

Проблема подальшого розвитку співробітництва з ЄС не зводиться лише до лібералізації двосторонніх торговельних відносин. Вона включає в себе й такі аспекти, як системна, технологічна сумісність і потребує цілеспрямованих заходів. Принципового значення в даному відношенні набуває формування ефективного ринкового середовища в Україні, залучення до її господарського комплексу європейських мікроекономічних агентів через створення сприятливого інвестиційного та підприємницького клімату, а також взаємні гарантії, страхування господарської діяльності та капіталів, що вкладаються в Україну. Кропіткої роботи задля свого розв'язання потребує й завдання гармонізації системи стандартів, наближення українських засобів метрології до відповідних регуляторів, що є прийнятими в ЄС.

Головне ж — віднаходження конкретних, практичних шляхів співпраці, і головним напрямом тут виступає диверсифікація співробітництва в реальній сфері, а саме, зважаючи на сьогоденні реалії інноваційного розвитку, в науково-технологічній сфері.

Сучасний характер міжнародного співробітництва відзначається значним поширенням обміну високотехнологічними товарами, так званої невидимої торгівлі з приводу надання технологічних послуг.

На європейському континенті дедалі більш поширеною постає така ситуація, коли науково-технічний фактор розвитку навіть не може бути використаним із максимальною ефективністю, коли він лімітований міжнародними кордонами. Його дію ілюструють такі західноєвропейські технологічні програми, як: «Аріан», «Євроробот», «Євробіо» та багато інших.

Міжнародне співробітництво, зокрема взаємодія з ЄС в науково-технічній сфері, відіграє активну роль у формуванні

сучасної відкритої економічної системи. Таке співробітництво може сприяти розвитку України в плані:

- підвищення ефективності національного виробництва;
- забезпечення більшої наукомісткості національного виробництва завдяки як технологічній спеціалізації, так і залученню іноземних технологій у вигляді товарів, ноу-хау тощо;
- підвищення добробуту, розв'язання засобами технічного прогресу соціальних проблем по тих напрямках, по яких це є можливим;
- покращення екологічної ситуації завдяки запровадженню енергозощадливих та менш матеріаломістких технологій, використанню альтернативних природним матеріалам та більш функціональних нових хімічних, біохімічних, керамічних речовин.

Науково-технічні фактори розвитку здійснюють універсальні впливи на сучасні відкриті економічні системи. Для України, як держави, що має помітні доробки в науково-технічній сфері, попри фінансові дефіцити, зберігаються можливості відмовитися від малоперспективної наздоганяючої моделі, що прирікає на довгі роки відсталості та застосування технологій вчорашнього дня та наслідувати траєкторії випереджаючого розвитку.

Важливий потенціал всебічного розвитку тих галузей, рівень розвитку яких забезпечує конкурентні переваги України, може бути реалізованим за умов проведення кращої технологічної, промислової, експортної політики в умовах підключення до більш широкого господарського простору, роль якого частково може відіграти ЄС навіть без вирішення питання про членство у ньому.

Є потенціал розширення обсягів та структурної оптимізації ряду вітчизняних галузей внаслідок тієї моделі спеціалізації, що пов'язана із механізмом міжнародної економічної діяльності в рамках загальноєвропейського процесу.

Такими галузями передусім є ракетно-космічне виробництво, літакобудування, суднобудування, окремі напрями машинобудування, виробництво енергетичного устаткування, кольорова металургія, хімічна промисловість, впровадження сучасних біотехнологій, нових технологій в сферах електрозварювання, телекомунікацій, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики.

Особливо показовим в плані аргументації щодо можливостей українських виробників брати участь в національних та міжнародних технологічно авангардних проектах є приклад

участі в міжнародних програмах ракетно-космічного комплексу морського базування Sea Launch та Globalstar, де застосовуються українські ракети «Зеніт» та «Циклон». Надзвичайно перспективним в глобальноконкурентному контексті є виробництво нових, перспективних вітчизняних моделей літаків АН-70, АН-38, АН-140; виробництво різнотипних кораблів, а також здійснення ремонту суден по всьому спектру послуг силами дев'яти українських суднобудівельних та судноремонтних заводів. Протягом кількох років закладами Національної академії наук України реалізуються коопераційні проекти, зокрема здійснюється співробітництво з американською фірмою «Pratt and Uniti», метою якого є розробка і запровадження технологій ремонту турбін авіаційних двигунів. (Взагалі ж академічні заклади щорічно виконують 300 — 350 контрактів, замовниками у яких виступають фірми практично усіх провідних ринкових держав, зокрема США, Німеччини, Китаю та Японії).

В цьому зв'язку відзначимо: саме європейський з усіх основних напрямів реалізації міжнародно-коопераційного потенціалу української економіки є найменш практично задіяним. І це при тому, що об'єктивно саме тут потенційно відкриваються найбільші можливості.

Але слід пам'ятати, що динамічний розвиток науково-технічного потенціалу економіки може бути забезпеченим тільки за умов активної регулюючої та стимулюючої ролі держави. Йдеться як про фінансове забезпечення науково-технічного розвитку, так і про організаційну підтримку, створення необхідної законодавчої бази.

Розуміння перспектив розвитку економіки України, моделі її співробітництва з Євросоюзом пов'язано з урахуванням технологічних особливостей сучасного прогресу. Слід зазначити, що система науково-технічної підтримки виробництва, зокрема експортного, в Західній Європі, як правило, не має вираженої самостійності, а є органічно включеною до загальнонаціональних проектів та програм стимулювання НДДКР, практичного використання нововведень. Їх особливістю є наскрізний характер «наука—виробництво—споживання».

В макроекономічному вимірі одним із ключових критеріїв активності інноваційної діяльності та довгострокової конкурентності країни є кількість патентів, які реєструються у значущих з точки зору критеріїв світового ринку сферах. За цим показником у 90-х роках ХХ ст. особливо «впевнено» виглядали

Швеція, Німеччина, Велика Британія, а також інші європейські країни, зокрема Швейцарія: кількість патентів, які були зареєстровані в цих країнах в перерахунку на 1 млн економічно активних громадян значно перевищує відповідні показники таких технологічних лідерів, як Японія та США.

Детальніший покраїновий аналіз засвідчує, що серед основних масових виробників високих технологій, крім найбільших держав-членів Євросоюзу, останніми роками помітне місце посідають Нідерланди. А в Іспанії, згідно оцінок, в найближчі роки близько 40% ВВП буде безпосередньо залежати від комп'ютеризації економіки та здатності країни адаптуватися до вимог інформаційного суспільства.

Відповідно до цього в галузевому плані прогресивний, матеріало- та енергозощаджувальний тип господарювання пов'язується з розвитком таких виробничих сфер, як лазерна техніка, сучасні види комунікацій, біотехнологія (генна та клітинна інженерія), виготовлення нових матеріалів та створення промислових технологій, зокрема напилювання, порошкова металургія, зварювання тощо, використання нових та поновлюваних джерел енергії, а також інформатики та мікроелектроніки. На принципово новій моделі відносин споживання ресурсів базується виробнича діяльність в технологічних парках — технополісах.

Розширення співробітництва з ЄС можна забезпечити тільки виходячи з того, що характер сучасного соціально-економічного розвитку окремих країн та в цілому цивілізації, зумовлюється зростанням інтелектуального потенціалу та науково-технологічними інноваціями. Таке зростання є одним з основних пріоритетів державної політики стимулювання підприємницької активності в ключових галузях технологічного виробництва, часткового перерозподілу національного доходу із спрямуванням коштів на розвиток науки, впровадження новітніх технологій.

З метою розширення обсягу торгівлі та головне — максимізації корисного ефекту — слід враховувати, що в сучасному світі відбувається постійне збільшення частки товарів, які є носіями інформаційних технологій, виступають прямими або опосередкованими продуктами прикладних наукових розробок.

Практичне значення для України має й значна роль європейських країн на світовому ринку інформаційних технологій (частка — 31%). Причому кількість користувачів

Інтернету в ЄС протягом останніх чотирьох років збільшилася вдвічі.

Причому телекомунікаційні та інші високотехнологічні галузі інтенсивно розвиваються не тільки в індустріально розвинутих, але і в східноєвропейських та інших країнах, які будують ринкові економіки. Так, згідно оцінок лондонського інвестиційного банку Robert Fleming & Co., ринкова капіталізація 950 найбільших компаній таких країн становить біля 1,9 трлн доларів, причому 31% капіталу припадає на технологічні та телекомунікаційні компанії (десять років тому — тільки 5%).

Слід враховувати й потенціал співробітництва України з Євросоюзом у сфері зовнішньої політики та безпеки. Так, в президенстському посланні до Верховної Ради України у 2003 р. відзначається, що таке співробітництво для нашої країни може здійснюватися з питань:

- реалізації східної та південно-східної політики ЄС, зокрема у Чорноморсько-Каспійському регіоні;
- підготовки та проведення миротворчих операцій, надання військових контингентів та озброєнь;
- здійснення стратегічних військово-транспортних перевезень;
- реалізації своїх передових технологій в аерокосмічній галузі.

Для розв'язання завдання важливого геополітичного завдання реальної інтеграції до європейських структур необхідно розробити та представити західноєвропейським партнерам конкретні розробки щодо участі нашої держави у науково-технічних програмах Співтовариства, які можуть зацікавити їх.

І підстави для сподівань у можливості виникнення зацікавленості до українського економічного потенціалу є. Адже у своєму прагненні створити висококонкурентне європейське економічне угруповання західноконтинентальні країни, фірми, корпорації зможуть користуватися значними можливостями української аерокосмічної, авіабудівельної, зварювальної індустрії.

Під час формування науково-технічної стратегії в рамках зовнішньоекономічної політики української держави необхідне застосування якомога ширшої палітри іноземного досвіду у відповідних галузях заради забезпечення можливості вибору для наслідування окремих прикладів з числа запровадження інструментів та підходів.

Науково-технічні аспекти співробітництва України з ЄС є важливим чинником прискорення її економічного розвитку. Фактично можна казати про виникнення нового, науково-

технічного стану міжнародної кооперації, адже дослідницька та дослідницько-прикладна сфера є не лише передумовою обміну товарами високої технології та поєднання виробничих зусиль у тих процесах господарського відтворення, яким вони передують. Науково-технічні розробки дедалі більше й самі постають предметом міжнародної кооперації виробництва, об'єктом двота багатосторонніх проектів з метою вивчення та практичного застосування природних закономірностей, феноменів, створення біотехнологій, полімерів, сплавів тощо. І причина цього — не лише механічна зміна міжнародно-коопераційних пріоритетів, поширення сфери інтернаціонального ринку на нові технологічні рівні, а й органічне поєднання науки з виробництвом.

О. О. Веклич,

*д-р екон. наук, головний науковий співробітник
Об'єднаного інституту економіки НАН України*

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Реалізація однієї з стратегічних цілей інтеграційного розвитку України — приєднання до ЄС — ускладнюється багатьма чинниками, серед яких певний вплив спричиняється дією екологічного фактора. Змушені констатувати, що у світової спільноти склався негативний «екологічний» імідж України, зумовлений, насамперед, сумнозвісною Чорнобильською катастрофою.

Крім того, серед європейських країн наша держава має найвищий показник антропо- та техногенних навантажень на природне середовище практично на всій території. Величезних розмірів тут набрали забруднення повітряного басейну, водних і земельних ресурсів, а також деградація ґрунтів і водойм, завдаючи серйозної матеріальної шкоди національному господарству. Так, щорічні збитки від забруднення довкілля оцінюються в Україні на рівні 15—20% від ВВП (без урахування наслідків Чорнобиля) і є одними з найвищих у світі. Через кризовий стан природного середовища Україна має міжнародно визнаний статус зони екологічного лиха.

Проблема інтеграції до ЄС для України — це питання не вибору, а часу. Отже, треба ефективно використати цей час, обертаючи вітчизняні негаразди на власну користь. Йдеться про